

Setkávání a míjení s Ivanem Slavíkem

David Jirsa

(Nejen) česká literární historie je plná takzvaných „ostnatých přátelství.“ Vzpomeňme složitý vztah mezi Šaldou a Růženou Svobodovou, trojúhelníky Teige – Seifert – Nezval, Kalista – Wolker – Píša, podivuhodnou dvojici Deml – Nezval, kterou dělil jak rozdíl věkový, tak rozdíl názorové. Na jedné straně stojí dokonalý lidský i umělecký soulad Bohuslava Reynka a Josefa Floriana, na straně druhé dokonalý lidský i umělecký nesoulad Jaroslava Durycha a Karla Čapka, ačkoliv v tomto posledním případě už můžeme mluvit o přátelství jen stěží. Ovšem i mezi výše jmenovanými, nadměru komplikovanými a nesnadnými přátelstvími, vyčnívá zamatotný, ambivalentní a jen těžko pochopitelný vztah mezi básníkem Ivanem Slavíkem a jeho učitelem, rádcem, přítelem i nepřítelem Bedřichem Fučíkem.

Jejich společný přítel Mojmír Trávníček napsal rok po Fučíkově smrti Ivanu Slavíkovi: „Nerozumím tomu, co bylo mezi Tebou a Fučíkem. Je mi jasné jen tolik, že ta slova hospodských pacholků nevzešla z nějakého zjednodušeného a jednorázového rozvážení ‚nejmenoval jsi – jmenoval jsi‘. Všechno to mi připadá spíš jako hlas zešílené bolesti, zoufalé lásky, hlas, který v jakémsi bezradném třeštění chce něčím otřást, něco zahnat nebo probudit, zkouší to až zoufale na každý způsob, ten nejvulgárnější nevyjímaje. Ale proč a odkud se to vzalo, nevím. Nemohu vědět.“ Co skutečně bylo mezi Fučíkem a Slavíkem, samozřejmě nevíme ani my, můžeme se však alespoň pokusit o rekonstrukci tohoto „dvoj-osudu,“ jak ho pojmenoval sám Bedřich Fučík.

První zastavení: Seznámení

K prvnímu letnému setkání tehdy sedmnáctiletého Slavíka s o dvacet let starším Bedřichem Fučíkem došlo v roce 1938. Fučíka zaujal Slavíkův referát o Janu Zahradníčkovi, se kterým mladý básník zvítězil ve středoškolské soutěži, a pozval ho do své kanceláře. Své dojmy z prvního slavíkovského zastavení popsal Fučík o více jak čtyřicet let později takto: „Křehký chlapec, nedůvěřivý tak, že je vidět, jak se bojí, že je lákán do nějaké záludné pasti. První dotyk končí pro mě úlekem a varovným: nedotýkej se jí, puklá je.“

Podruhé se na Fučíka Slavík obrátil o šest let později, zmítán starostmi milostnými i kamarádkými, prohloubenými jistě i básníkovou komplikovanou povahou a problémy s depresemi. Fučík si však s mladým básníkem příliš nevěděl rady. Slavík, vychován ateistickými rodiči, cítil nutkavě potřebu nalézt cestu k víře, ačkoliv tehdy ještě ani nevěděl k jaké, a v tom mu Fučík dokázal pomoci, ovšem s přílišným osobním nasazením: „Konverze vnitřní je hotova, ač neuvědomělá, každé ťuknutí v tom směru nítí jeho dravou, plamennou dychtivost. Zde se rodí i jeho pokora i jeho slepá bezohlednost jako protějšek. (...) Snad proto, že jsem jediný člověk, kterého zná a který mu odpovídá na jeho otázky víry (neví ani tolik, že je to víra křesťanská) stále naléhavější, musím být aspoň jednou týdně na půl dne k dispozici! Je to vyčerpávající, leckdy nemohu dál, nestačím.“

Fučík se tedy snažil Slavíkovy problémy milostné i spirituální směřovat do poezie, což se mu dařilo. Ovšem zde se Slavíkova

sebestřednost, dravost a ješitnost projevovala ještě silněji. Slavík vždy vybuchl, pochválil-li Fučík jeho báseň bez předchozího důkladného rozboru, případně pochválil-li jiný aspekt básně, než který Slavík očekával: „Je krásný dubnový den 1945, (...) začnu poslušně rozebírat jeho verše, bez lichotek, přímo, ale laskavě a opatrně – a nakonec přibrzdím, když vidím, že hrozí zase výbuchem: ‚Troufl byste si totéž říct Rimbaudovi?‘ přeruší mě Ivan příkře. Nemůžu popadnout dech sebeovládání a zároveň nechci před třiadvacetiletým mladíčkem ztratit tvář.“

Stejně rychle jako vybuchl, se Slavík obvykle uklidnil. Zřejmě díky tomu se v té době s Fučíkem nerozešel ve zlém, díky tomu s ním Fučík neztrácel trpělivost (ačkoliv hlavní Fučíkovou motivací byl bezpochyby básníkův talent). V Slavíkově dopisu narážejícím na výše citovaný konflikt z dubna roku 1945 tak můžeme číst: „A rovněž uvažte, že všechno se mi dělo nakřivo, **v přísvědčení jsem připraven vidět odmítnutí, v přízni počátek nepříně** atd. Myslím na ten určitý případ, kdy jsem vám četl *Baladu* a nebyl jsem spokojen jen tím, že jste řekl, že je to dobrá báseň. (...) Nezlíbíte se? Možná že jsem něco napsal anebo někdy řekl, co by vás mohlo urazit, to se mohlo lehce stát, já kolikrát nevím, co mluvím, **protože všechno úsilí spotřebuju jen na to, aby mi místo slov nevyhrkla z úst krev** a bolest a abych nemusel plakat.“ [pasáže zvýraznil Bedřich Fučík – pozn. -dj-] Právě nepředstíraná pokora představovala (nejen) pro Fučíka největší Slavíkovu vlastnost, která dokázala mnohdy udržet na uzdě jeho až solipsistickou sebestřednost a ješitnost. Slavík si však nikdy nepřipouštěl, že by Fučíka nějak zatěžoval či nespravedlivě obviňoval. V reakci na Fučíkovo líčení jejich válečných styků v *Jednom dvoj-osudu* napsal Slavík Mojmíru Trávníčkovi: „Pasáž o prvních stycích je dodatečně záměrně posunutá v můj neprospěch: není pravda, že to tehdy pokládá za nepřiměřenou zátěž od cizího člověka! Spíš na mou důvěru byl hrdý, dokonce mě předváděl druhým.“

Když se pár měsíců po skončení války do Prahy přistěhoval Jan Čep, představil ho Fučík Slavíkovi, což se ukázalo jako krok prospěšný oběma stranám. V půlce roku 1946 se Slavík nechal pokřtít u řádu jezuitů. Kmotrem mu byl Jan Čep, za svědka křtu šel Bedřich Fučík.

Jak lze vyčíst ze Slavíkových deníků i korespondence, k tomuto krátkému vá-

lečnému období se v pozdějších letech téměř nevracel, a když, tak jen nerad, přitom právě sem bezpochyby sahají kořeny jejich pozdějších ambivalentních vztahů. Pro rozporuplný vztah obou literátů bylo typické, že jejich spory nevycházely ani tak z názorových a uměleckých rozporů, jako spíše z nepochopení situace, rozdílných interpretací událostí a v neposlední řadě z uražené pýchy.

Druhé zastavení: Vyšehrad

K prvnímu velkému vzájemnému nepochopení došlo v roce 1947, v době, kdy se chystalo vydání Slavíkovy prvotiny *Snímání z kříže*. Mojmír Trávníček popsal celou událost o mnoho let později velice výstižně: „Jakýsi básnicko-nakladatelsko-pseudokatolický spor. O hovno.“ Ačkoliv je příběh vydání *Snímání z kříže* poměrně známý, uvádíme ho stručně i zde, abychom zachovali kontinuitu vyprávění:

Po skončení války nastoupil Slavík do nakladatelství Vyšehrad, posléze se přesunul na funkci výkonného redaktora do stejnojmenného časopisu. V roce 1947 se Bedřich Fučík, ředitel Vyšehradu, dohodl se Slavíkem na vydání jeho první básnické sbírky. Problémy s vydáním nastaly paradoxně až v tiskárně, vlastněné lidovou stranou, jejíž zaměstnanci odmítli sbírku vytisknout s tím, že některé básně jsou nemravné a pohoršující. Vyšehrad měl s lidoveckými tiskárnami smluvní závazky a Fučík tedy nemohl zadat práci jiné tiskárně. Od Slavíka se nedalo očekávat, že jako čerstvý konvertita (v té době navíc všemu navzdory) vybere jiné, tedy logicky komunistické nakladatelství. K Vyšehradu měl navíc i silné vazby osobní.

Fučík nakonec Slavíka přemluvil, aby několik ostřejších výrazů nahradil výrazy méně provokativními a název změnil na pouhé *Snímání*. Přestože v porovnání s cenzurou, které byl Slavík vystaven dalších čtyřicet let, působí tato epizodka bezvýznamně, Slavík ji po celý zbytek života pociťoval jako Fučíkovu zradu a vyčítal mu, že se za něj nepostavil důrazněji. V (neodeslaném) dopise Fučíkovi v roce 1980 napsal: „Vydání mé prvotiny mi toto nakladatelství jak jen možno ztrpčilo: sazeči ji odmítli sázet, zaměstnanci byli pohoršeni. Vy sám, pane doktore, jste mě přiměl, že jsem připustil změnu názvu ze *Snímání z kříže* na nic neříkající *Snímání* a retuše některých míst v textu (čili za určitých okolností lze mít autora k tomu, aby se omezil, že ano?)“

Přišla-li později na aféru kolem *Snímání* řeč, jednal Slavík iracionálně, až paranooidně. V protikladu k Fučíkově „laxnímu přístupu“ stavěl Slavík postoj Alberta Vyskočila, který na sbírku napsal kladný posudek, a Aloyse Skoumala, šéfredaktora časopisu *Vyšehrad*, který se také postavil za vydání knihy a jmenoval ji v tradiční anketě *Lidových novin*. Rozdíl byl ovšem v tom, a Slavík si to jistě uvědomoval, že Skoumal ani Vyskočil neměli na vydání sbírky de facto žádný vliv, zatímco na Fučíkovi ležela veškerá zodpovědnost. Škrtnutí vulgárních výrazů, které nemělo na vyznění básní podstatný vliv, se zkrátka jeví jako nejrozumnější řešení a Slavík sám na něj přistoupil. I kvůli vleklým sporům mezi nakladatelstvím, Slavíkem a tiskárnou se sbírka dostala do tisku jen chvíli před únorovým převratem a do oběhu se nedostala prakticky vůbec.

Zatímco aféru kolem *Snímání z kříže* považoval za křivdu Slavík, krátce nato se odehrál příběh méně známý, pro vývoj vztahů mezi Fučíkem a Slavíkem však přinejmenším stejně důležitý, na jehož konci se cítil poškozený pro změnu Bedřich Fučík. Ačkoliv jsme výše uvedli, že za neshodami mezi oběma přáteli stála obvykle rozdílná interpretace konkrétních životních epizod, při pozdějším líčení Slavíkova odchodu z *Vyšehradu* si oba aktéři vzájemně protřečili. Fučík vzpomíná v dopise Slavíkovi z roku 1980 na celou událost takto: „Hájím ho [Slavíka – pozn. -dj-] vehementně, když jeho názory budí podiv a pohoršení u otcovského ‚pana předsedy‘ strany a dokonce i arcibiskupa – osobně i písemně. A vyhrávám. A pak najednou – zničehonic dostanu po hubě, redaktor mi za velice nepříznivé personální konstelace nakladatelství dává výpověď s odůvodněním skutečným nebo záminkovým (...), že ho špatně platím a že se s ním špatně zachází, a udělá to dlouhatánským dopisem, plným nářků a invektiv, subjektivně nevybíravých.“

Podle Ivana Slavíka však Fučík spojil dohromady dvě události. Slavík příznával, že mu vadilo, že Skoumal i Fučík měli mnohonásobně vyšší plat než řadoví redaktori, a žádal o zvýšení svého platu, což Fučík odmítl, výpověď však podal až několik měsíců poté, navíc s úplně jiným odůvodněním: „Když jsem pak za řadu měsíců v r. 1947 odcházel z *Vyšehradu*, neuvedl jsem jako důvod rozvázání pracovního poměru platovou otázku, ale ani špatné zacházení (*Snímání*), nýbrž že chci dostu-

doovat.“ Jako pouhou neprokazatelnou domněnku necháváme stranou Fučíkovu spekulaci, že Slavík po Skoumalově odchodu očekával jmenování šéfredaktorem. Bylo by zřejmě možné dohledat v archivech Slavíkovu výpověď, ze které bychom nejspíše zjistili, že pravda leží někde na půl cesty mezi oběma interpretacemi, pro nás je však v tuto chvíli důležitější následek než příčina: Fučík považoval Slavíkův odchod za „přeshubu“ až do své smrti a Slavík si toho byl dobře vědom. V roce 1994 píše v dopisu Mojžímu Trávníčkovi: „Možná, že Ti příležitostně napíšu podrobněji pár stran o svých stycích s B. Fučíkem. Zatím ve stručnosti mohu říci, zcela bez pochyby byl na svém místě jako podnikatel, nakladatelský organizátor (mohu mluvit z osobní zkušenosti, neboť jsem pod ním sloužil a měl jsem s ním konflikt kvůli žebrácké mzdě, který jsem nevyhrál, ale také nepocítil z jeho strany žádné následky, i když v hloubi duše mi to nikdy nezapomněl a hryzalo to v něm doposledka).“

Ani ne půl roku po roztržce ve *Vyšehradu* zasáhla do Slavíkova a Fučíkova osudu událost svým významem několikanásobně přesahující jejich zdánlivě marginální spory, totiž únorový převrat v roce 1948. Fučíka čekala dlouhá léta v komunistických žalářích, Slavíka „jen“ hořovický exil. Znovu se setkali až v roce 1960.

Třetí souborný svazek Fučíkova díla nazvali jeho editoři *Setkávání a míjení*. Od Fučíkova propuštění na svobodu až do jeho smrti v roce 1984 to byl právě Ivan Slavík, s kým se Fučík setkával, ovšem zároveň i míjel.

Fučíka potěšilo, když se k němu po propuštění z vězení Slavík veřejně přihlásil (na rozdíl třeba od Františka Hrubína, který Fučíka zapřel a vyhýbal se mu), ovšem krátce nato se v něm opět zklamal. Když ho požádal, aby ho odvezl autem na pohřeb Jana Zahradníčka, Slavík odmítl. Fučík si situaci vyložil tak, že se Slavík ke svému příteli Zahradníčkovi nechce nebo bojí veřejně přihlásit. Pravda však byla taková, že Slavík se v roce 1960 jen pomalu zotavoval z drastické léčby endogenní deprese a cesty na Zahradníčkův pohřeb zkrátka nebyl fyzicky ani psychicky schopný. O Slavíkových depresích se dozvěděl Fučík až v půlce sedmdesátých let od Mojžíra Trávníčka, Slavík sám chorobu před Fučíkem nikdy nezmínil.

V podobném duchu se nesla i další vzájemná míjení po příštích bezmála pětadvacet let. Nemá smysl vyjmenovávat je od

prvního do posledního, zastavme se však u jejich druhé velké aféry, jejíž následky si s sebou oba nesli až do své smrti.

Třetí zastavení: Zahradníčkovy verše v *Plameni*

Jak známo, v šedesátých letech se atmosféra v socialistickém Československu mírně uvolňovala, čehož se v roce 1965 pokusil využít Bedřich Fučík, správce pozůstalosti Jana Zahradníčka. Vybrané verše ze Zahradníčkovy pozůstalosti nabídl šéfredaktorovi *Plamene* Jiřímu Hájkovi, který ovšem souhlasil pouze s otištěním básní s přírodními lyrickými motivy a zařazení básní s katolickou tematikou se vehementně bránil. S Hájkovým výběrem však Fučík nesouhlasil, což mělo za následek dlouhotrvající vyjednávání. Ivan Slavík, aniž by tušil, že probíhají nějaká jednání mezi Hájkem a Fučíkem, přišel do redakce *Plamene* se stejným nápadem jako Fučík, ovšem jeho výběr básní přesně vyhovoval Hájkovým představám. Rozhodl se otisknout Slavíkův výběr a Fučíkovi pouze ironicky sdělil, že katolíci by se mezi sebou měli umět lépe dohodnout. Fučík se nenechal odbýt a dále se snažil protlačit svoji verzi. Hájek nakonec svolil ke kompromisu. Otiskl Slavíkův výběr doplněný o dvě do té doby neznámé básně ze Zahradníčkovy pozůstalosti, neotiskl navíc Slavíkovo průvodní slovo, hovořící o Zahradníčkově přírodní lyrice a postrádající jakékoliv režimu nepřijemné zmínky o Zahradníčkově náboženské orientaci či věznění, ale zařadil kratší medailon z pera v té době čtenáři velice oblíbeného Josefa Hanzlíka, jehož pojetí vyhovovalo Fučíkovi více už tím, že Hanzlík do něj propašoval citát z *La Saletty*.

Zdálo by se, že tím celá záležitost skončila víceméně zdárně pro obě strany, ovšem opak je pravdou. Fučík totiž nezapomněl na Slavíkovo neúčast na Zahradníčkově pohřbu a v dopise z ledna 1980 mu vyčítá: „Jenže za měsíc na to jsme pohřbívali Jana Zahradníčka, bez vás! Přesto jste po šesti letech zamával v *Plameni* dopisy právě toho Zahradníčka, kterého jste zapřel. Kolik máte, smím-li se ptát, těch dopisů, abyste jimi mohl šermovat jako rytíř a intimus, když ti, co jím opravdu byli se všemi riziky, povrhli podobnou slávou a zásluhou z toho se nabízející?“ Fučíkovo nařčení bylo, vzhledem ke Slavíkovým problémům v době Zahradníčkova pohřbu, o kterých však Fučík nevěděl, přinejmenším nešťastné.

Jen těžko pochopitelná je však interpretace události Ivanem Slavíkem, který si neotištění svého medailonu o Zahradníčkovi vyložil jako útok proti své osobě, iniciovaný navíc Bedřichem Fučíkem. Fučíka v korespondenci s Mojmírem Trávníčkem opakovaně obviňoval z toho, že se snažil zmařit jeho snahu o otištění Zahradníčkových veršů, několikrát vyslovil dokonce podezření, že skutečným autorem Hanzlíkova medailonu o Zahradníčkovi byl Fučík. V jednom z mnoha tímto tématem se zabývajících dopisů Mojmíru Trávníčkovi tak například čteme: „Zvlášť podezřele ale působí, že mi vytýká [Fučík – pozn. -dj-], co prý jsem napsal do toho *Plamene*; ale tady ho paměť zradila a prozradila: má stať o Zahradníčkovi v *Plameni* uveřejněna nebyla a to, že on ji zná, mě moc má k tomu, abych usuzoval, že s ní byl seznámen pokoutně před uveřejněním a že měl prsty v tom, že ji redakce nahradila článkem Hanzlíkovým (který ale možná – zeť Skoumalův! – propůjčil jen jméno, takže pisatelem by byl Dr. F. sám). To mě tehdy ani ve snu nenapadlo. Dnes je mi z toho na zblití.“

Z výše uvedeného lze jasně vyčíst, k čemu ve skutečnosti došlo, neboť Slavík si s Fučíkem de facto neprotiřečí. Fučík totiž nepochybně Slavíkův text o Zahradníčkovi znal a zasadil se o to, aby byl nahrazen textem Hanzlíkovým. Neudělal to však proto, aby Slavíka poškodil, ale proto, že Hanzlíkův text řekl čtenáři o Zahradníčkově životě a díle víc než nekonfliktní text Slavíkův.¹ Ivan Slavík si však událost vztáhnul na sebe jako další Fučíkovu zradu, Fučíkovi vadilo, že Slavík se zničehonic hlásí k Zahradníčkovi, kterého před pěti lety zapřel.

I přes tyto události zůstali Slavík s Fučíkem přáteli, káféře se nechtěli vracet. Hovořili jsme zatím spíše o míjéních obou spisovatelů, připomeňme tedy alespoň jedno, i když jen korespondenční, setkání. V dubnu roku 1968 píše Slavík Fučíkovi: „A teď už mi táhne padesátka, ale čím dál víc cítím touhu sedět někomu u nohou a naslouchat jeho slovům. A nevím, jak bych to řekl dost tiše, aby to bylo přesvědčující, opravdu mi záleží na vašem slovu. (...) Já jsem se s vámi setkal jako šestnáctiletý chlapec. Byl jste první ‚živý spisovatel‘, s nímž jsem mluvil. Když jsem pak po pětadvaceti letech začal opravdu, byl jste vy zas první a vy jste mě vlastně uvedl.“

Poslední zastavení: Fistulkový hlas a křivá huba

Na začátku normalizace Slavík s Fučíkem na pět let přerušil styky. Odůvodňoval to tím, že se Fučík přestěhoval a on neznal jeho adresu. Po pětileté pauze se znovu ozval až v roce 1975, kdy Fučíkovi gratuloval k pětasedmdesátým narozeninám. V té době ovšem Slavíka zasáhla druhá vlna těžkých depresí, ze kterých se opět vzpamatoval až v roce 1982, nikdy se jich však nezbavil úplně. Mezi léty 1975 a 1980 došlo mezi přáteli k několika dalším více či méně závažným nedorozuměním, způsobených často Slavíkovými psychickými obtížemi. K poslednímu a nejzávažnějšímu sporu došlo na jaře roku 1980.

Berounská knihovna vydala Slavíkovu biografii a bibliografii, kterou pak básník zaslal několika svým přátelům jako PF 1980. Ve svém životopise nejmenoval své vazby na Fučíka, Zahradníčka a Čepa,² což byla pro Fučíka pověstná poslední kapka. Napsal Slavíkovi dopis, ve kterém zrekapituloval celé jejich přátelství, vyčetl Slavíkovi všechny křivdy a zejména to, že zapřel své tři staré přátele. Nutno dodat, že dopis, ač psaný ve víceméně přátelském duchu, obsahoval několik invektiv, které Slavíka sžíraly až do smrti. K inkriminovanému dopisu, který je zařazen do kapitoly *Jeden dvoj-osud* ve Fučíkově *Setkávání a míjení*, se Slavík v korespondenci i v denících často vracel, obvykle o něm hovořil jako o dopisu o „křivé hubě a fistulkovém hlasu.“ Citlivému Slavíkovi se vlivem rozhořčení nad Fučíkovými útoky obnovily deprese, které byly v roce 1980 již na ústupu. Fučík si byl vědom, že tento scénář hrozí, proto odeslání dopisu, který napsal v lednu, odkládal. Odeslal ho o pět měsíců

později. Slavík sepsal v září téhož roku odpověď, kterou nazval *Moje apologie*, Fučíkovi ji však nikdy neodeslal. Později toto rozhodnutí odůvodňoval tím, že se bál, aby osmdesátiletého Fučíka příliš nerozhořčil a nezpůsobil mu zdravotní komplikace.

Tento poslední a nejtragičtější spor si již přátelé nestihli vysvětlit. Naposledy se setkali na konci roku 1982 na pohřbu společného přítele Viléma Závady. Jak vzpomíná Ivan Slavík v *Horách roků*, na pohřbu seděli vedle sebe, přesto kromě pozdravu a zdvořilostních frází nepromluvíli jediné slovo. Fučík zemřel o dva roky později.

Ukončeme tuto stať citátem z dopisu Fučíka Slavíkovi z dubna roku 1968, který nepotřebuje komentář: „Milý Ivane, (...) vaše příchody a vzdalování, vaše náročnost, příkrá až k nesnesení, kterou jsem nedovedl či nebyl schopen uspokojit, náročnost, krásná lidská náročnost, vytváří mezi námi napětí, které trvá. (...) Na vás jsem zřejmě nestačil, a nebyl to jen rozdíl věku. Vidíte, kdybych to dovedl napsat, byl by to nádherný esej o *setkání a míjení duší, žíznivých, čekajících, zarmoucených i zklamaných*. Ale ať jsou ty vzdálenosti sebekratší, vím – a to v těchto souvislostech stačí –, že patříme k sobě nyní i napříště. Víím, že to mezi námi nebude jiné, bojím se, že jeden jako druhý bude chtít víc, než se dá dát. Že to tedy bude pořád *radost i bolest zároveň*.“

Poznámka: Uvedené citace pochází z Fučíkova souboru *Setkávání a míjení*, z pamětí Mojmíra Trávníčka *Skryté letokruhy* a *V letokruzích naboso* a z korespondence mezi Ivanem Slavíkem a Mojmírem Trávníčkem.

Poznámky:

- 1 Nelze si na druhou stranu Hanzlíkův text *Korouhev básníková* idealizovat. Je plný úliteb režimu. Básník např. nebyl obětí justičního zločinu, nýbrž nespecifikovaného „ukvapeného omylu“ atp.
- 2 Což bylo logické, protože biografie by jinak nemohla vůbec vyjít.